

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ЦЕНТАР ЗА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД
САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ
ОДСЕК ДРУШТВЕНИХ НАУКА
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

НАУЧНИ СИМПОЗИЈУМ
УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА
У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ
НА ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ И БЕЗБЕДНОСТ
24. МАЈ 2012.

САЖЕЦИ ПРИЈАВЉЕНИХ САОПШТЕЊА

Проф. др Данило Ж. Марковић
Српска академија образовања, Београд

СОЦИОЛОШКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ О ДРУШТВЕНОМ РАЗВОЈУ И ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Озбиљно научно промишљање утицаја демографских промена у југоисточној Србији на друштвени развој и безбедност у оквиру макропројекта *Становништво југоисточне Србије: друштвена и културна динамика*, није могуће без прецизног дефинисања простора југоисточне Србије и становништва тог простора у историјском контексту, али и са назнаком *периода* за који се то истраживање врши.

Полазећи од оваквог схватања, аутор у раду отпочиње излагање указивањем на дефиниције које користи у истраживању и промишљању истраживаних појава у контексту њихових цивилизацијских карактеристика и геополитичких фактора.

У раду се даје преглед друштвеног развоја и демографских промена становништва у југоисточној Србији од педесетих година XX века до првих деценија XXI века. Аутор завршава излагање указивањем на социолошки значај истраживаних појава.

Кључне речи: демографија, промене, југоисточна Србија, становништво.

Горан Пенев
Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд
penev@sezampro.rs
Иван Маринковић
Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања Београд

ПРВИ РЕЗУЛТАТИ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА 2011. ГОДИНЕ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПРОМЕНУ БРОЈА СТАНОВНИКА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

У октобру 2011. године у Србији је спроведен редовни попис становништва, домаћинства и станова. То је у последњих сто година први попис становништва који је самостално припремила и спровела српска државна статистика. Као и претходни из 2002. године, и најновији попис није спроведен на територији АП Косово и Метохија. Поред тога, он је специфичан и различит у односу на претходни у погледу нових методолошких решења, начина прикупљања података, садржине пописних питања, дефиниције „укупног” становништва, али такође, и због политизације пописа (бојкот од стране становништва албанске етничке припадности) и бројних контраверзи које су биле присутне током припрема и спровођења пописа. Први део саопштења, пре свега, биће посвећен методолошким аспектима пописа становништва 2011. године.

Према програму обраде и публиковања, први коначни резултати пописа 2011. године очекују се септембра 2012. године. До тада су расположиви само први резултати који су објављени новембра 2011. године, а који се односе само на укупан број становника, број лица у иностранству, број домаћинства и број станова (сви до насељског нивоа). На основу званичних података РЗС-а, Србија је 1. октобра 2011. године имала укупно 7.120.660 становника, што је, према Заводу, 377.335 лица мање у односу на број становника у време пописа из 2002. године. Међутим, због различитих дефиниција укупног становништва (са лицима у иностранству која су ван земље краће од једне године или без њих, затим са интерно расељеним лицима са Косова и Метохије или без њих) поређење података првих резултата пописа 2011. и коначних резултата пописа 2002. године није методолошки коректно због чега је добијена погрешна слика промена броја становника у последњем међупописном раздобљу. Због тога ће у другом делу саопштења бити анализирани промене у бројности становништва Србије у периоду 2002–2011, и то на основу упоредивих података пописа из 2002. и 2011. године, што ће омогућити прецизније сагледавање размера депопулације у Србији и њених непосредних демографских узрока. Анализа ће се односити на све територијалне нивое, према подели на статистичке регионе, односно према административно-територијалној подели из 2011. године (региони, области, општине, насеља). Промене ће бити приказане и картографски до општинског нивоа, а за југоисточну Србију и до насељског нивоа.

Др Милорад Божић

Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу

bomil@prafak.prafak.ni.ac.rs

Др Срђан Голубовић

Универзитет у Нишу, Правни факултет у Нишу

ЕКОНОМСКА УСЛОВЉЕНОСТ МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА У РЕГИОНУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Интензивна миграција становништва југоисточне Србије његова је деценијска карактеристика. Њу су условљавали и на њу утицали бројни фактори, од којих они економски, имају превагу. У целом двадесетом веку па све до данас, у потрази за бољим и сигурнијим економским условима живота, становништво се селило из сеоских насеља у градове у региону, као и из региона ка већим и економски развијенијим срединама и иностранству. Тај процес је нарочито интензиван у другој половини двадесетог века под утицајем индустријализације и урбанизације које су биле део званичне политике развоја тадашње државе. У том периоду убрзано се мењала економска структура становништва у региону у правцу све веће заступљености индустријских радника и градског становништва у њој. Тиме се убрзава процес демографског пражњења сеоских делова региона и региона у

целини са бројним последицама економске и социјалне природе. Процес транзиције, који се у Србији спроводи од 1990. године, те промене је успорио јер је било све теже наћи радно место у градовима, али је и открио и другу страну тога процеса, који се огледа у томе да у градовима има све више незапослених и сиромашних. Деиндустријализација региона, као саставни део процеса транзиције, поништила је већину резултата који су остварени у економском развоју у претходном периоду. Опадање производње, раст незапослености и смањење животног стандарда становништва постали су развојне карактеристике овог региона којих ће се он тешко ослободити. Супротан смер миграције становништва (из градова у села) готово је симболичан, а и економски готово немогућ. То практично значи да се у политици и стратегији економског развоја у будућности мора полазити од постојећег стања у величини и структури становништва у региону. Неком врстом реиндустријализације региона, прилагођене савременим условима економског развоја код нас и у свету, потребно је обезбедити радна места за незапослено становништво у градовима. Постојећем становништву у селима неопходно је створити услове за запошљавање у пољопривреди и другим делатностима примереним да се развијају у сеоским насељима. Тиме ће се успорити процес емиграције из села у градове у оквиру региона. На другој страни, од активности у економском развоју, брзине и квалитета њиховог вођења, зависиће емиграције становништва из региона, односно процес његовог демографског пражњења. Дугорочни интереси Србије су да се процеси емиграције успоре, ако већ не могу да се зауставе и окрену ка супротном смеру.

Кључне речи: југоисточна Србија, становништво, економски развој, регионални развој, транзиција, демографски токови.

Мирјана Рашевић

Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд

rasevicm@gmail.com

О СИРОМАШНИМ СТАРИЈИМ ЉУДИМА: ПОСЕБНОСТ ИСТОЧНЕ И ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Концепт активног старења је, чини се, до сада најбољи одговор на изазове који се постављају пред државу и појединца у условима изразитог популационог старења, односно све дужег индивидуалног живота. Мада се и раније активност старијих истицала као битна, Светска здравствена организација је 2002. године, имајућу у виду фундаменталне људске вредности као што су здравље, учешће у друштвеним активностима и сигурност, дефинисала активно старење као континуирано учешће старијих у социјалним, економским, културним, духовним и грађанским активностима друштва, а не само задржавање њихове радне способности и физичке покретљивости.

Десет година касније, 2012. године, у Европској години активног старења и солидарности међу генерацијама, може се констатовати да је Србија усвајањем већег броја стратешких докумената и низа законских решења, створила основни формални оквир за спровођење овог концепта. Но, није се изборила за економску сигурност у старости која је базична претпоставка здравог битисања и социјалне укључености у трећем и четвртном животном добу. Наиме, према последњим званичним подацима, који се односе на 2009. годину, стопа сиромаштва лица са 65 и више година јесте висока (7,5%) виша и од просечне (6,5%). Такође, код старих је висока и натпросечна и стопа ризика од сиромаштва (18,2%).

Битни налази репрезентативних истраживања јесу да су старије жене сиромашније у односу на мушкарце исте старости. Највећу стопу сиромаштва, посматрано по образовању, имају стара лица без основне школе; висока стопа сиромаштва у руралним насељима је потврђена и за категорију старих; посебно су угрожени стари у самачким и старачким домаћинствима. Даље, хронично оболелих и функционално зависних од других међу

сиромашним старима има више него оних који су регистровани међу општом популацијом старијом од 70 година. Истовремено је доказано да је ниска и недовољна покривеност сиромашних старих материјалним обезбеђењем породице, најзначајнијом мером социјалне политике државе, као и да је маргинална улога институција у мрежи помоћи и подршке намењене њима.

Анкета о животном стандарду спроведена 2002. године, показала је да су најсиромашнији стари у југоисточној Србији. Поред овог подручја, студија *Они не могу да чекају* из 2009. године, базирана на интервјуисању 1.021 особе старије од 65 и више година, без личних примања или са месечним личним примањем мањим од 6.500 динара, са 107 узорачких тачака на територији Србије, издвојила је и источну Србију као регију великог сиромаштва старијих. Емоционални статус, способност свакодневног функционисања ван куће, квалитет исхране сиромашних старих у источној и југоисточној Србији јесу сигнификантно лошији, финансијска помоћ мања, узимање прописаних лекова хронично оболелих ређе, а анксиозност, депресивност и висок крвни притисак чешћи у односу на сиромашне старе са других великих подручја у земљи. Жеље сиромашних старих у источној и југоисточној Србији јесу најбоља илустрација дубине њихове немоћи.

Социјалне пензије би могле бити моћан механизам у борби против сиромаштва старијих у Србији. Оне су уведене у 72 земље. Тачније, мора се пронаћи начин да покривеност сиромашних старијих људи материјалним обезбеђењем породице буде већа, као и да ова социјална мера у већој мери смањи сиромаштво оних који је примају. У противном ћемо и даље бележити размишљања као што су: „Тешко је било, а сада нам је још теже“, као што рече брачни пар, од 66 и 65 година, из једног села у југоисточној Србији приликом дубинског интервјуа.

Кључне речи: активно старење, стари, сиромаштво, социјалне пензије, Србија, источна Србија, југоисточна Србија.

Проф. др Слободан Нешковић

Универзитет Привредна академија у Новом Саду,

Центар за стратешка истраживања националне безбедности – ЦЕСНА Б, Београд

slobneskovic@gmail.com

ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ И НОВА ПАРАДИГМА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

Демографски процеси и национална безбедност представљају есенцијалне феномене у актуелној друштвеној констелацији сваке државе, самим тим и Републике Србије. Савремена **демографска** ситуација реперкусија је сложених интеракција произашлих из узајамног деловања основних постулата природне средине и друштвено-економских токова. Противречности у целокупном демографском развоју појединих територијалних целина иницирају многобројне безбедносне контроверзе, на локалном и националном нивоу. При томе, демографски процеси и национална безбедност означавају прворазредне сегменте концепта националног интереса земље. Национална безбедност јесте једна од најсложенијих области деловања савремених држава и њихова најзначајнија функција, коју оне са посебном одговорношћу морају планирати, организовати, спроводити и перманентно унапређивати. Нова парадигма националне безбедности укључује читав конгломерат друштвених субјеката и проширење концепта безбедности у свим правцима. Садржај појма безбедности обухвата све сфере јавног живота, политичку, економску, образовну, еколошку, правну, културолошку и друге. Аутор разматра наведену тематику са посебним освртом на простор југоисточне Србије у контексту обезбеђења просперитетне будућности.

"DEMOGRAPHIC PROCESSES AND A NEW PARADIGM
SERBIAN NATIONAL SECURITY"

summary:

Demographic processes and national security are the essential phenomena of the current social constellation of each country, thus the Republic of Serbia. Contemporary **demographic** situation has repercussions resulting from the interaction of complex interactions between the basic postulates of the natural environment and socio - economic trends. Contradictions in the overall population development of individual territorial units initiated numerous safety controversy, local and national level. In addition, demographic processes and national security means first-class segments of the concept of national interest of the country. National security is one of the most complex areas of activity and the most important functions of modern states, with special responsibility that they must plan, organize, implement and continuously improve. new paradigm of national security includes a konglomerat social subjects and expanding the concept of security in all directions. The content of the concept of security encompasses all spheres of public life, political, economic, educational, environmental, legal, cultural and others. The author discusses these topics with special emphasis on the region of Southeast Serbia in the context of ensuring a prosperous future.

Проф. др Љубиша Митровић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

ljubisa@filfak.ni.ac.rs

НОВА СТРАТЕГИЈА ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА И ДЕМОГРАФСКА ОБНОВА – ПУТ ОПСТАНКА И НАПРЕТКА СРБИЈЕ (шта нам ваља чинити?)

Демографска и социолошка истраживања (укључујући и анализу резултата најновијег пописа становништва у Србији) показују драматично стање: демографску девастацију југоисточне Србије. Бројни су узроци и последице оваквих процеса. У фокусу наше анализе налазе се развојни и безбедоносно-геополитички аспекти овог проблема, као и истраживање путева и перспективе могућег даљег развоја.

У раду се трага за алтернативним моделом развоја и управљања ресурсима у Србији. Аутор у социјалдемократској стратегији развоја, функционалној регионалној децентрализацији (са снажном локалном самоуправом и партиципативном демократијом), и у новој подстицајној популационој политици, види пут бржег привредног развоја демографске ревитализације, геополитичке безбедности и стабилности, мира и напретка у Србији и на Балкану.

Кључне речи: демографски слом, модели развоја, социјалдемократска стратегија, демографска обнова, геополитичка стабилност.

Љубинко Милосављевић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

ljubinko.milosavljevic@gmail.com

ИЗМЕЂУ ЛЕПОГ ЖИВОТА И СУРОВЕ СТВАРНОСТИ

Србија данас не личи на ону од јуче. Била је најпре претежно пољопривредна земља, после Другог светског рата индустријска, да би у транзицији престала да буде и једно и друго. Села су испражњена и запуштена, градови препуњени. Незапосленост у њима није последица енормног наталитета, напротив, у земљи влада бела куга и несмањен процес исељавања у бели свет. Уместо да се развија, друштво стагнира и назадуре. У југоисточној Србији сви ови процеси су нешто израженији него у осталим деловима земље.

У сфери вредности и животних стилова доминирају апатија, неорганизованост и збуњеност; људи се медијски подстичу да воле и очекују леп, лагодан живот, а све више се

тоне у тешко сиромаштво. Аутор ће настојати да у раду укаже на извесне могућности превладавања постојећег стања.

Кључне речи: запуштеност села, незапосленост, бела куга, леп живот, сиромаштво.

Др Миомир С. Наумовић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

Мр Јелена Петковић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

jelena-p@filfak.ni.ac.rs

ПРОБЛЕМИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА И ДЕПОПУЛАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Депопулација и сенилизација становништва југоисточне Србије кључно су повезани и са привредним развојем Пиротског округа. Последњих година ово су опште теме у поменутом округу због очигледног пада динамике раста запослености радне снаге. Негативне последице у токовима репродукције становништва југоисточне Србије приближавају се врхунцу, а економски развој продубљује сиромаштво и незапосленост, услед чега демографска стратегија Србије мора бити промењена. Аутори указују на демографске токове у периоду након почетка транзиције, која још увек траје. Нарочито осветљавају проблеме економске, образовне, урбане и руралне природе који настају услед интензивирања токова егзодуса становништва, односно видљивог пражњења округа након колапса индустријских капацитета. Ради очигледности и илустрације, у раду се осветљавају примери из Пирота и Димитровграда.

Кључне речи: депопулациони округ, депопулација, сенилизација, индустријски капацитети, транзиција.

Др Нада Радушки

Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд

raduski@eunet.rs

СЕНИЛИЗАЦИЈА ПОЉОПРИВРЕДНОГ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Развој пољопривреде представља један од главних приоритета укупног развоја југоисточне Србије имајући у виду низак ниво привредног раста и високу незапосленост становништва овог региона. У вези са тим, у раду се анализирају процеси и промене које су се десиле у пољопривредној популацији југоисточне Србије (Нишавски, Топлички, Пиротски, Јабланички и Пчињски округ) у периоду после Другог светског рата, у компарацији са подацима на нивоу централне Србије као макроцелине. Масовни трансфер становништва из села у град, убрзана урбанизација и дезаграризација имали су бројне негативне последице на економске структуре овог региона. С обзиром на то да је у томе учествовало млађе радноспособно становништво, дошло је до поремећаја старосне структуре у смислу повећања удела старих лица како у укупној тако и у активној пољопривредној популацији. Мада демографско старење представља процес већ дуже време присутан у југоисточној Србији, код пољопривредног становништва је још интензивнији, чиме је значајно угрожена проста репродукција аграрне популације. Такође, изразита сенилизација активних пољопривредника имала је негативне консеквенце на обављање, продуктивност и ефикасност аграрне производње, при чему је село практично остало без радне снаге, док је пољопривреда постала запостављена привредна делатност. Актуелни процеси и досадашње тенденције чине ограничавајући фактор будућег развоја пољопривреде у југоисточној Србији.

Кључне речи: пољопривредно становништво, радна снага, старење, југоисточна Србија, окрузи, општине.

Др Слободан Цветановић

Универзитет у Нишу, Економски факултет

slobodan.cvetanovic@eknfak.ni.ac.rs

Мр Миролуб Николић

Министарство финансија Републике Србије, Сектор за национални развој

Војислав Илић

Универзитет у Београду, Учитељски факултет

КЉУЧНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕМОГРАФСКИХ И ПРИВРЕДНИХ КРЕТАЊА ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

У раду се на основу званичних статистичких показатеља анализирају феномени демографског пражњења, економског заостајања, инфраструктурног јаза и раста сиромаштва јужне и источне Србије. Тако наведени проблеми јесу кључна одлика демографских и привредних кретања и они сваким даном увећавају регионалне дивергенције Републике Србије.

Кључне речи: демографско пражњење, економско заостајање, инфраструктурни јаз, раст сиромаштва.

Др Сузана Марковић Крстић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

suzana@filfak.ni.ac.rs

Мр Лела Милошевић Радуловић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

ДЕПОПУЛАЦИЈА СЕЛА У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ: СОЦИОДЕМОГРАФСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ПРВИХ РЕЗУЛТАТА ПОПИСА (2011)

У раду су приказане промене у кретању сеоског становништва пограничних општина југоисточне Србије током последњих деценија XX и почетком XXI века, са посебним освртом на прве резултате последњег пописа (2011. године). Анализа демографских промена у сеоским насељима пограничних општина југоисточне Србије указује на три значајна процеса: деаграризацију, депопулацију и старење. Стога су у раду презентовани и интерпретирани први резултати последњег пописа становништва (2011), који показују да се тренд опадања становништва југоисточне Србије и даље наставља и да постаје још изразитији, односно да је у већини пограничних општина и сеоских насеља забележен пад броја становника. Проучавање узрока депопулације из социодемографске перспективе омогућава потпуније сагледавање њених социоекономских последица и проналажење адекватних одговора у сфери аграрне, популационе и културне политике у контексту друштвеног развоја.

Кључне речи: југоисточна Србија, српско село, депопулација, старење становништва.

Јасмина Петровић

Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

jasmina@medianis.net

Зоран М. Јовановић

Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

СОЦИОДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ – ПОТЕНЦИЈАЛ ИЛИ БЛОКАТОР ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА?

У раду ће најпре бити саопштени најновији демографски подаци о броју становништва у области југоисточне Србије и кроз компаративни преглед међупописних резултата прокоментарисани трендови у његовом кретању до нивоа општина, почев од првог послератног пописа 1948. године. У контексту питања о социодемографским карактеристикама становништва југоисточне Србије као могућем потенцијалу или блокатору друштвеног развоја, биће размотрена, пре свега, старосна и образовна структура становништва југоисточне Србије према подацима из пописа 2002. године.

Кључне речи: југоисточна Србија, становништво, социодемографске карактеристике становништва, друштвени развој.

Гордана Војковић

Универзитет у Београду, Географски факултет, Студијска група за демографију

Власта Кокотовић

Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд

Александра Спалевић

Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд

gvojkovic@gmail.com

ДЕМОГРАФСКА ОДРЖИВОСТ НАСЕЉСКОГ СИСТЕМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

У раду се истражују демографске трансформације насељског система југоисточне Србије током друге половине XX и почетком XXI века, са циљем да се утврде главни узроци и дугорочни ефекти досадашњих бурних и брзих демографских промена. Детаљна демографска анализа и картирање појава спроведено је на насељском нивоу, како би се дефинисали односи у мрежи насеља, сагледао утицај положаја, природно-географских, развојних и инфраструктурних фактора и промене које су наступиле у шездесетогодишњем периоду. С обзиром на то да немају сва насеља реалне шансе за опстанак услед брзине деловања дуготрајних негативних демографских трендова, те да је у условима постојеће друштвено-економске ситуације у Србији немогуће деловати у целом простору, оправдано је и пожељно утврдити која су то насеља (изузев општинских и регионалних центара) која, из демографског угла гледано, имају развојне потенцијале (као што су секундарни центри или центри заједнице села, насеља са повољнијим предиспозицијама и сл.), а која немају реалне шансе за опстанак.

Кључне речи: становништво, демографски процеси, насељски систем, југоисточна Србија.

др Наташа Голубовић

Универзитет у Нишу, Економски факултет

natasa.golubovic@eknfak.ni.ac.rs

ЕКОНОМСКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ДЕМОГРАФСКИХ ПРОМЕНА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Демографске, социјалне и економске промене тесно су међусобно повезане и испреплетане. Последице демографских промена су бројне и њихово набрајање и исцрпна анализа превазилазе оквире овог рада. У раду се истражује веза између демографских промена и економских кретања, са посебним освртом на подручје југоисточне Србије. Ова

веза је двосмерна: демографске промене утичу на економске резултате, као што и економска кретања утичу на демографске промене: стопу прираштаја, стопу смртности, миграције становништва итд. Посебан акценат ставља се на регионалну димензију демографских промена и неопходност да се оне узимају у обзир приликом креирања и примене регионалних политика.

Кључне речи: становништво, демографске промене, привредни раст, југоисточна Србија.

Весна Трифуновић

Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Јагодини

dimitrije95@ptt.rs

Његош Драговић

Универзитет у Београду, Технички факултет у Бору

ДЕМОГРАФСKE ПРОМЕНЕ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ И РЕГИОНАЛНИ ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ*

Процес промена социјалне структуре становништва, као један од најважнијих показатеља индустријског и, уопште, цивилизацијског развоја у Србији, одвијао се подстакнут снажним процесима деаграризације и урбанизације. Подстицањем „одласка са земље” и запошљавања у индустрији, отворен је главни миграциони пут село-град, који је још више подстакао неуравнотежену дистрибуцију људи, институција и културних добара између села и града, као и између рубних подручја земље и њених централних делова, појачавајући разлике између цивилизацијских услова живота у овим срединама. Последице оваквог развојног тренда су назадовање села и пограничних општина (и региона) у демографском, економском и социокултурном погледу, чак и у ситуацији када су се реални услови живота у овим срединама побољшали.

Специфични социјално-демографски процеси попут девитализације, сенилизације и депопулације становништва у пограничним општинама доводе до стања дезорганизације у пограничним срединама, а становништво не може само, без подршке државе, да учини много на консолидацији живота. Демографске промене изазивају значајне економске, друштвене и културне последице: највиталније становништво одлази из пограничних општина, долази до смањења активне радне снаге, замирања друштвеног и културног живота, поремећаја у репродукцији становништва – погранична места тихо умиру.

Кључне речи: демографске промене, југоисточна Србија, регионални друштвени развој.

Нинослав Голубовић

Универзитет у Нишу, Природно-математички факултет

brkab@junis.ni.ac.rs

Драгољуб Ђорђевић

Универзитет у Нишу, Машински факултет

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ У ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС.

Погранично подручје југоисточне Србије обухвата територију девет општина дуж границе са Бугарском и Македонијом. На овом простору, површине 4.850 km², налази се 400 насеља са 236.136 становника (2002).

Полазећи од анализе основних демографских показатеља, аутори указују на социодемографско урушавање тог простора. Тренутно стање популације приказано је кроз старосну структуру становништва јер она утиче на формирање фертилног континента, који је значајан за биолошку репродукцију и радног континента, који је основа економског развоја. За представљање старосне структуре коришћене су неке карактеристике популације као што су старост становништва, индекс старења, коефицијент старости, континент младог (0–19) и старог (60 и више година) становништва, потом фертилни и радни континент.

Негативно природно и механичко кретање становништва ових општина, задње три-четири деценије имало је за последицу да се популација појединих општина већ 1971. године нађе у стадијуму демографске старости. Данас је највећи број општина у стадијуму дубоке демографске старости.

За излазак из овакве ситуације треба осмислити друштвене подстицајне мере за демографски опоравак и економски развој. Јачи привредни развој општина и брзе радикалне мере у оквиру популационе политике, могли би успорити, па чак у појединим општинама дугорочно и зауставити неповољне природне, миграционе и структурне демографске процесе.

Кључне речи: старење становништва, старосна структура, пограничне општине, југоисточна Србија, демографска старост.

Ninoslav Golubović, Faculty of Sciences and Mathematics

Dragoljub Đorđević, Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš

SOCIO-DEMOGRAPHIC PROCESSES IN BORDER MUNICIPALITIES OF SOUTHEASTERN SERBIA

Summary

The border region of Southeastern Serbia encompasses the territory of nine municipalities along the border with Bulgaria and Macedonia. In this region, with the area of 4,850 km², there are 400 settlements with the population of 236,136 (2002).

Starting with the analysis of basic demographic indicators, the authors point to the socio-demographic deterioration of this region. The current state of population is shown over its age structure since it impacts the formation of a fertile contingent, which is important for biological reproduction, and a working contingent, which is the foundation of economic development. To present the age structure, certain population characteristics were employed, such as population age, ageing index, age coefficient, young (0-19) and old (60 and over) population contingents, followed by fertile and working contingents.

The negative natural and mechanical movement of the population in these municipalities in the last three or four decades has resulted in the situation where the population of certain municipalities has been in the stage of demographic old age since 1971. Today, the majority of these municipalities is in the stage of deep demographic old age.

Stimulating social measures for demographic renewal and economic development should be introduced as a solution to this situation. A stronger economic development of the municipalities and faster radical measures within the population policy could decelerate, and in some municipalities even stop, the adverse natural, migrational, and structural demographic processes.

Key words: population ageing, age structure, border municipalities, Southeastern Serbia, demographic old age

Петар Голубовић

Ниш

ЕКОНОМСКА И ДЕМОГРАФСКА ТРАНЗИЦИЈА КАО УЗРОК ДЕПОПУЛАЦИЈЕ ПОГРАНИЧНИХ ОПШТИНА

Многобројни су узроци депопулације становништва у Србији. Како се демографска транзиција одвија доста дуго (више од два века), што је значило брзе и радикалне промене у демографским структурама, депопулација и није имала тако драстичне размере. Процес економске транзиције, који се одвија последњих двадесетак година, у први план је избацио све негативне токове демографске транзиције доводећи тако до високог степена депопулације. Тај процес се одвија у читавој Србији, али је посебно изражен у пограничним општинама. Резултат тога је демографско пражњење ових делова Србије, промене демографске структуре (низак наталитет, висок морталитет, висока старосна структура, пад броја становника тј. природног прираштаја), ненасељени простори и сл.

Једна од суштинских компоненти садржаја економске транзиције чини прелазак са једне развојне концепције (екстензивне и мобилизационе) на другу, сасвим другачију концепцију развоја (тржишно утемељену и иновационо усмерену). То практично значи радикално мењање привредне структуре са далекосежним утицајима на регионални развој. Истовремено ови процеси условљавају да демографска транзиција делује сама од себе, што води ка једном правцу. Последица је да се младо становништво преображава у старо, које због губљења виталности губи и способност репродукције. Крајњи ефекат је депопулација на овим просторима, што је и доказао последњи попис становништва.

Др Драгана Павловић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

draganap@filfak.ni.ac.rs

Др Часлав Петровић

СТАНОВНИШТВО ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА И БЕЗБЕДНОСТИ

Становништво са својим демографским, политичким, економским, културним и другим карактеристикама представља важан, можда и најважнији фактор кретања друштвене производње, привредног развоја и безбедности једне земље и региона. Његова полифункционална природа испољава се у свим сферама друштва. Оно је на страни понуде фактор развоја, јер од броја становника, броја запослених, затим од образовне, старосне структуре зависи снага и делотворност рада једне регије, а тиме и земље као целине. Становништво је живо ткиво друштвене производње, али и потрошње, које је у стању да се репродукује – смањује, али и повећава. Динамика кретања становништва директно детерминише развој друштвене производње и друштвене заједнице у целини.

Ако регион југоисточне Србије дефинишемо као територију која захвате: Нишавски, Пиротски, Топлички, Јабланички и Пчињски округ, онда треба указати на интеракцију између динамике кретања и структуре становништва са привредним кретањима. Та интеракција, у ствари, треба да укаже на положај овог региона у структури привреде Србије као целине. Одсуство било какве демографске политике, а с тим у вези и политике равномерног привредног развоја, довело је до негативних утицаја на целокупну демографску структуру становништва, с једне стране, и негативан привредни и регионални развој југоисточне Србије с друге. Примера ради: Ниш је у социјалистичкој Србији, али и у Југославији био дефинисан као регионални индустријски центар који је почетком деведесетих година запошљавао преко 30.000 радника у непосредној производњи. Данас тај број износи око 5.000 радника. Дакле, Ниш више није регионални индустријски центар, јер је

кроз приватизацију доживео груб процес деиндустријализације са веома озбиљним последицама. Како сада ствари стоје, Ниш регионални индустријски значај не може ни за наредних тридесет година довести на ниво какав је био почетком деведесетих година.

Посебан значај има насељеност одређених пограничних делова југоисточне Србије јер је у директној вези са безбедношћу земље. Исељавањем становништва из ових области створени су услови за слободан улазак и кретање криминалних група (кријумчара дроге, оружја, људи и других производа). Да би се заштитио овај безбедоносни аспект, неопходно је изградити систем безбедности који ће се базирати на савременим уређајима електронског осматрања и контроле. Једино се на тај начин може надоместити исељено становништво.

Кључне речи: становништво, југоисточна Србија, привреда, демографска политика, безбедност.

Ђура Стевановић

Завод за проучавање села, Београд

vlasinskisusreti@gmail.com

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ У СЕЛИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ – ШТА (ДА) СЕ РАДИ НА ЛОКАЛНОМ И ДРЖАВНОМ НИВОУ

У раду се најпре говори о друштвеној и научној актуелности социодемографског истраживања насеља југоисточне Србије, посебно сеоских. Потом се набрајају узроци демографског слома ових насеља. Посебно се разматрају последице аграрне политике која је одавно зашла у слепу улицу и када су ова маргинализована подручја у питању. Указује се на потребу ревалоризације научних истраживања стручних анализа и елабората. Притом, указује се на помодарство у изради стратегија које готово да немају никакву делотворност. Истиче се хаотично стање у организовању пољопривредника и разорно дејство извесног броја невладиних организација.

У југоисточној Србији нису запостављена само поједина села него је запостављено цело њено подручје, поготово рурално (преко 1100 села). У селима нема ко да ради, а у градовима нема шта да се ради. Сељак не служи само да би производио храну, да други не би трпели гладни, он је човек који би требало да има живот достојан човека. Није то ни демагогија, нити је реч о социјалној политици.

Аутор указује на потребу за доношењем стратегије обнове и развоја села. Рурални развој се не односи само на пољопривреду већ и на социокултурни развој села и заштиту животне средине. Потом, наглашавајући значај и улогу села, поготово у пограничју, истиче да:

Село обезбеђује социјалну контролу над територијама и решава геополитичке задатке (посебно у пограничним подручјима); одлучујућа је улога села у обезбеђивању хране; село је чувар етнокултуралности друштва и значајна му је улога у еколошком просперитету земље; село је важан фактор у решавању питања квалитета живота, репродукције и чувар је људског капитала; село је кичма нације.

Аутор у раду пише о развоју сеоског планинског подручја који је усмерен на: одржавање насељености тих подручја; очување природног богатства и цивилизацијских тековина на планинском подручју; очување здраве средине, чисте воде и ваздуха, незагађеног земљишта, здравствено безбедне хране, квалитетног подмлатка у сточарству...

Аутор констатује да у финансијској ситуацији у којој се држава тренутно налази, сеоске регије се у знатној мери ослањају на сопствене снаге и искоришћеност сопствених потенцијала. Отуда се активирање сеоске привреде мора ослањати на све локалне снаге које могу да допринесу развоју. Но, сам привредни опоравак неће решити све проблеме села. Важни су општи услови живота, друштвени и културни, али држава не сме да окреће леђа југоистоку Србије.

На крају, аутор покушава да да неке од одговора на питање: шта (да) се ради у селима и пољопривреди југоисточне Србије на локалном и државном нивоу.

Кључне речи: социодемографски проблеми, село, рурални развој.

Весна Милтојевић

Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду

vmiltojevic@yahoo.com

МОДЕРНИЗАЦИЈА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ И ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ¹

Модернизација пољопривредне производње током XX века повезана је са широким применом механизације и хемијских средстава и представља један од узрока нарушавања еколошке безбедности. У раду се полази од одређења еколошке безбедности и ENVSEC иницијативе (ENVSEC Initiative: Environment and Security: A Framework for Cooperation in Europe), која потенцира регионални приступ и повезаност безбедности и животне средине и разматра еколошка безбедност на територији једне од општина југоисточне Србије, општине Гаџин Хан.

Имајући у виду сазнања о негативном утицају, пре свега хемизације пољопривредне производње на животну средину и стратешке развојне циљеве руралног развоја и пољопривредне производње, у тексту се са аспекта наших разматрања анализирају усвојена стратешка докумената у општини Гаџин Хан, износе резултати емпиријског истраживања о степену развијености еколошке свести као претпоставке остваривања еколошке безбедности индивидуалних пољопривредних произвођача у селима ове општине и указује на неопходност њеног манифестног испољавања.

Кључне речи: еколошка безбедност, еколошка свест, пољопривредна производња, стратешка документа.

MODERNIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION AND ENVIRONMENTAL SECURITY

Abstract

The modernization of agricultural production during the 20th century is associated with the wide application of machinery and chemicals, and it is one of the causes of environmental insecurity. The paper provides the definition of environmental security, relying on the ENVSEC Initiative (ENVSEC Initiative: Environment and Security: A Framework for Cooperation in Europe) which emphasizes regional access and interconnectedness between safety and the living environment, investigating the environmental security in the municipality of Gadžin Han located in the south-east Serbia.

Taking into consideration the findings about the negative environmental impact of chemization of agriculture and the strategic objectives of rural development and agricultural production, the authors tried to analyze the adopted strategic documents in the municipality of Gadžin Han, present the results of empirical research about the development of environmental awareness, which is a basis for accomplishing the environmental security among individual farmers in the villages in this municipality, pointing to the significance of its manifest expression.

Keywords: environmental security, environmental awareness, agricultural production, strategic documents.

---

¹Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који се изводи на Универзитету у Нишу – Филозофски факултет, а финансира га Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Гордана Стојић

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

agordana@filfak.ni.ac.rs

ЗАПОСЛЕНОСТ И НЕЗАПОСЛЕНОСТ У РЕГИОНУ ЈУЖНЕ И ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Опадање запослености и висока стопа незапослености одликује српско тржиште рада последње две деценије. Регион јужне и источне Србије, који по многим показатељима привредног и друштвеног развоја заостаје за другим регионима Србије, суочава се са последицама смањених могућности становништва да нађе/задржи (добар) посао. Оне се, између осталог, испољавају у иселјавању становништва у друге делове земље чиме се смањују развојни капацитети овог региона који остаје без квалификоване радне снаге као најзначајнијег ресурса развоја.

У раду се даје приказ досадашњих истраживања карактеристика тржишта рада источне и јужне Србије, а затим се на основу статистичких података анализирају основни показатељи запослености и незапослености у овом региону.

Кључне речи: јужна и источна Србија, тржиште рада, запосленост, незапосленост.

Доц. др Дејан Ж. Ђорђевић

Универзитет у Нишу, Економски факултет

565geo@gmail.com

ПРОМЕТ ПУТНИКА НА ГРАНИЧНИМ ПРЕЛАЗИМА ПРЕМА БУГАРСКОЈ И ЊЕГОВА УЛОГА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Промет путника између Србије и Бугарске одвија се преко шест граничних прелаза, од којих је један железнички. У не тако давној прошлости, између ове две државе било је више граничних прелаза, флукуација домаћег становништва била је далеко већа, али је депопулација пограничних простора и Србије и Бугарске временом довела до потребе за гашењем ових прелаза. Динамична политичка дешавања на простору Балканског полуострва, током XX и XXI века, учинила су да гранични прелази чешће буду места раздвајања, него места спајања два народа. Поред депопулације, погранични простор карактерише и изразита економска неразвијеност. Према мишљењу које се све чешће може чути, погранични простор југоисточне Србије се у савременим развојним плановима најчешће препознаје као простор погодан за развој туризма, при чему транзитни положај игра једну од најзначајнијих улога.

Кључне речи: југоисточна Србија, Бугарска, туризам, граница, промет путника.

Јелена Стојилковић

Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Београд

Мирјана Девеџић

Универзитет у Београду, Географски факултет

j.stojilkovic@gi.sanu.ac.rs

НАЦИОНАЛНА ХЕТЕРОГЕНОСТ – ОСНОВ ДЕМОГРАФСКИХ АСИМЕТРИЧНОСТИ У ПОГРАНИЧНОМ ПОЈАСУ ПРЕМА МАКЕДОНИЈИ

Циљ рада је да се анализом националне структуре по насељима пограничних општина према Македонији (на основу пописа из 2002. године) претпоставе диференцијални демографски процеси у првој декади XXI века. Анализиране су општине Босилеград,

Трговиште, Бујановац и Прешево, које иако заузимају малу површину, одликује велика асиметричност, карактеристична за југоисток Србије. Ове општине су геостратешки значајне, поготово што се Босилеград граничи са две државе, а одређена насеља Бујановца и Прешева налазе се у Копненој зони безбедности. Посебно је апострофиран утицај емиграције по националности и пада наталитета и њихов ефекат на промене које ће тек показати подаци последњег пописа, али које се на основу законитости развојних тенденција становништва могу очекивати. Бојкот последњег пописа становништва у насељима Бујановца и Прешева са албанским становништвом онемогућио је упоређење популационе динамике, али увидом у виталну статистику могуће је пратити релевантне демографске показатеље. У раду је коришћен и графички метод како би се лакше указало на просторну димензију диференцијација, тако да су приказани индекси пораста/пада становништва у насељима Трговишта и Босилеграда. Графички метод је коришћен како би се показало да су српска насеља популационо мала, насупротив насељима у којима живе Албанци.

Марија Анђелковић, судент мастер студија
Универзитет у Београду, Географски факултет,
amarijamaca@gmail.com

ПРАЖЊЕЊЕ И ГАШЕЊЕ ПАТУЉАСТИХ НАСЕЉА ЈУЖНОГ ПОМОРАВЉА

Велики број насеља у Републици Србији, на већој удаљености од локалних, субрегионалних и регионалних центара, као и у брдско-планинским пределима, бележи дугоремено континуирано смањење укупне популације и уопште негативан демографски развитак. Дата је веза актуелних демографских проблема сеоских насеља са хипсометријским размештајем, као и са територијалном оријентацијом саобраћајница. У овом раду кроз демографске показатеље посматрамо насеља која имају мање од сто становника у јужном Поморављу (Пчињски, Јабланички и Нишавски округ), њихово демографско умирање и ишчезавање појединих насеља услед негативног природног прираштаја и исељавања становништва. Једна од главних импликација негативног природног прираштаја јесте нарушавање старосне структуре становништва и повећање удела брзорастуће популације старих у укупном становништву, али и повећање удела старачких домаћинстава. Анализа се заснива на пописним подацима публикованих од 1961. године закључно са последњим публикованим пописним подацима за 2002. годину. Питања одређивања граница насеља и њихових саставних територија јављају се као методолошки проблеми, а присутни су и проблеми у вези са административним именима насеља. Актуелна демографска ситуација је резултат дугорочног негативног свеукупног развоја, због чега је дат друштвено прихватљив концепт ревитализације сеоских насеља, који се заснива на искоришћавању расположивих ресурса (педолошких, шумских, стамбених и др.). Анализом трендова досадашњег развоја посматраних насеља, анализом тренутног стања и перспектива развоја насеља, намеће се потреба стварања, не само националних и регионалних већ и субрегионалних и локалних планова и програма за спречавање даљег демографског урушавања и оживљавања демографски угрожених насеља, за шта су потребна велика друштвена и финансијска улагања.

Кључне речи: јужно Поморавље, патуљаста насеља, демографско пражњење и гашење, ревитализација сеоских насеља.

Јелена Обренић, студенткиња мастер студија
Универзитет у Београду, Географски факултет, смер туризмологија
Аљоша Будовић, студент
Универзитет у Београду, Географски факултет, смер туризмологија
jelena.obrenic@gmail.com

РУРАЛНИ ТУРИЗАМ КАО ФАКТОР ДЕМОГРАФСKE РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ И ЕКОНОМСKE ДИВЕРЗИФИКАЦИЈЕ ПИРОТСКОГ ОКРУГА

Последњих година се све више истиче проблем депопулације и демографског пражњења недовољно развијених подручја Србије. Непостојање адекватних услова за живот становништва у овим областима последица је свеопште привредне и друштвене неразвијености. Стратегијом развоја Републике Србије из 2005. године туризам је дефинисан као једна од приоритетних развојних делатности. У свету је познат тренд да се правци туристичких кретања све више оријентишу ка областима са изворном и очуваном природом и аутентичним антропогеним особеностима, на бази чега се, пре свега, развијају екотуризам и сеоски туризам. У раду смо анализирали мотивску и материјалну основу за развој руралног туризма у Пиротском округу који припада југоисточној Србији, у региону са израженим економским и демографским проблемима. То је додатно усложњено чињеницом да је овде реч и о пограничном подручју са одређеним специфичностима. Анализом више сегмената будуће туристичке понуде у руралном туризму настојали смо да препознамо интересне зоне и кључне тачке развоја ове делатности на простору Пиротског округа. Потребно је, међутим, сагледати све аспекте формирања и унапређивања интегралне понуде, односно обратити пажњу на јаке и слабе тачке развоја, као и на опасности и шансе да се ово подручје презентује као зона сеоског туризма на тржишту које превазилази границе наше земље. Туризам се ослања на читав низ привредних и ванпривредних активности, што би значило да је зависан од степена друштвено-економског напретка, али и да својим мултипликативним ефектима врши утицај на привредно, политичко, социјално, културно и еколошко окружење. Поставља се питање колико улагања у туристички развој могу заиста допринети диверзификацији привредних сектора и демографској ревитализацији на овом простору и које проблеме треба решавати на том пољу. Истовремено, истраживали смо могућност конкурисања за инвестиције европских фондова за пројекте развоја сеоског туризма у Пиротском округу, с обзиром на чињеницу да је Србија у великој мери зависна од страног капитала. Акцент смо ставили и на негативне последице уплива страних инвестиција и како се то може одразити на даљи развој руралног туризма.

Проф. др Славољуб Миловановић

Универзитет у Нишу, Економски факултет

smilovan@eknfak.ni.ac.rs

ДИГИТАЛНА ПОДЕЛА У СРБИЈИ ИЗ ДЕМОГРАФСKE ПЕРСПЕКТИВЕ

Дигитална подела је термин који дефинише разлике између различитих група становништва, кад су у питању могућности и способности за приступ и коришћење информационо-комуникационих технологија (ИКТ), а посебно интернета. Дигитална подела се може посматрати са регионалног и глобалног аспекта, тако да постоје знатне разлике између региона у једној земљи и између самих земаља, кад је у питању коришћење ИКТ-а. На глобалном нивоу, постоји подела на оне државе у којима велики део становништва има приступ ИКТ-у и на оне државе које заостају у том погледу. Србија, као земља која се налази у транзиционом периоду, спада у ову другу групу држава. Осим тога, дигитална подела постоји и на нивоу државе, јер у региону југоисточне Србије релативно мањи број становника има приступ ИКТ-у у односу на друге регионе. Када је у питању друштвено-економски развој слабије развијених региона, као што је југоисточна Србија, смањење дигиталне поделе би повећало могућност да се већи део становништва укључи и допринесе том развоју. Интернет конекција и коришћење могућности интернета пружа многе погодности становништву: тражење посла, оглашавање, информисање, едукација, сарадња и комуникација. На тај начин се може смањити осећај изолованости од главних економских,

политичких и друштвених токова, нарочито код младих људи који треба да остану у руралним и слабије развијеним местима региона.

Ово истраживање ће покушати да установи који демографски фактори и у којој мери могу утицати на дигиталну поделу. Главни циљ је да се на основу сазнања о утицају ових фактора предложи мере које ће смањити њихов негативни утицај, ради смањења дигиталне поделе и подстицања друштвено-економског развоја. У истраживању ових фактора, коришћени су подаци Републичког завода за статистику о употреби ИКТ-а у Србији за 2010. годину. Резултати овог истраживања могу се искористити за даље проучавање проблема дигиталне поделе у Србији, јер је истраживачима презентирани концептуални оквир за дубљу анализу фактора који утичу на ту поделу. Осим тога, резултате овог истраживања могу искористити креатори политике у нашој земљи који треба да се баве и овим технолошким аспектом регионалног друштвено-економског развоја.

Кључне речи: дигитална подела, демографски фактори, ИКТ, интернет, друштвено-економски развој.

Проф. др Стана Смиљковић

Универзитет у Нишу, Учитељски факултет у Врању

danielavranje@gmail.com

УТИЦАЈ ОБРАЗОВНИХ И КУЛТУРНИХ САДРЖАЈА НА СВЕСТ ЈУЖНОСРБИЈАНАЦА О ЛИЧНОМ И КОЛЕКТИВНОМ ИДЕНТИТЕТУ

У овом раду значајна пажња усмерена је на утицаје балканског окружења и на мешање култура у формирању свести о личном и колективном идентитету човека који своју судбину дели са природом, традицијом и образовањем кроз историјске епохе. Честе сеобе, остављање дела духовне прошлости и лепоте створене у завичајном окружењу, прихватање нових услова и опстајања мења слику живота јужносрбијанских простора. Исто тако, народна свест и мудрост опевана или испричана, утицала је на људе и њихов начин живота. Народни живот и култура сусрета мисли различитих периода и тежња о продужењу људске врсте, унапређењу и богаћењу света новим садржајима живљења и опстајања, и борба за очување корена у раду ће бити илустрована причом о изгубљеном, па пронађеном смислу живота.

Кључне речи: образовни, културни, живот, свест, колективни идентитет.

Биљана Станковић

Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд

s.bilja@sezampro.rs

РАЂАЊЕ ВАН БРАКА У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Значајан пораст рађања ван брака је једна од бројних промена у области фертилитета и породичног и партнерског понашања које су у последњим деценијама присутне у свим европским земљама. То важи и за Србију, где су се ове промене одвијале спорије и мање наглашено него у већини европских земаља. У раду се разматра кретање удела ванбрачног фертилитета и сагледавају његове карактеристике у Србији у последње две деценије, са посебном пажњом усмереном на југоисточну Србију. Анализа рађања ван брака на нивоу општина и округа југоисточне Србије има свој пуни смисао, с обзиром на то да се зона високог удела рођених ван брака налази управо на истоку земље. Са становишта друштвеног развоја значајно је сагледавање феномена рађања ван брака и потенцијалних тешкоћа које са собом носи, нарочито када је реч о једнородитељским породицама и мајкама које саме подижу децу. Наиме, иако се временом повећава процентна заступљеност деце рођене ван

брака, чије мајке имају средње и високо образовање, међу мајкама које у актуелно време рађају децу ван брака, и даље су најбројније оне са основним образовањем или без њега, незапослене и са статусом издржаваних лица. Посматрано са етничког аспекта, удео ванбрачних рађања је највећи код жена ромске националне припадности. То указује на потребу прилагођавања социјалне, здравствене и образовне политике, а посебно акција и мера на локалном нивоу потребама деце ванбрачних мајки, нарочито самохраних, како би се постигли неопходни услови за њихов раст и развој.

др Сања Павловић

Универзитет у Београду, Географски факултет

Марија Белиј

Универзитет у Београду, Географски факултет

Сара Станић

Универзитет у Београду, Географски факултет

spavlovic20@gmail.com

КОМПАРАТИВАН ПРИКАЗ ПОКАЗАТЕЉА ТУРИЗМА У ОПШТИНАМА ТУРИСТИЧКОГ РЕГИОНА ЈУГОИСТОЧНА СРБИЈА

Рад се заснива на поређењу података о броју туриста, ноћења и просечном броју ноћења туриста у општинама туристичког региона југоисточна Србија, дефинисаном у Стратегији развоја туризма до 2015. године. Урађена је анализа статистичких података за туристичка места у југоисточној Србији, да би се утврдили значај и улога ових места у туризму општина у којима се налазе и у региону. Подаци су приказани хронолошки, од 2000. до 2010. године. Овакав приказ доприноси не само реалном сагледавању туризма у претходној деценији већ и доношењу хипотеза о могућем даљем развоју.

мр Петар Васић

Универзитет у Београду, Географски факултет

vasic.dem@gmail.com

УТИЦАЈ СТАРОСНЕ И ОБРАЗОВНЕ СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ НА СЕКТОР ЛИЧНЕ ПОТРОШЊЕ

Структуру потрошње, поред низа других, у великој мери опредељују фактори који произилазе из кретања становништва, дакле, фактори који су демографске природе. У овом раду посебна пажња биће посвећена објашњењу везе између старости и школске спреме, са једне стране, и обима и структуре личне потрошње (потрошње домаћинства) са друге стране. Утицај ове две (социодемографске) варијабле на структуру и обим потрошње домаћинства је евидентан и показује значајну правилност, што потврђују економска теорија и пракса. Међутим, на овом месту ћемо се бавити демографијом, односно утицајем старосне и образовне структуре становништва на кретања у сфери личне потрошње. Свакако да у Србији (регионално посматрано) постоје разлике у просечној висини дохотка домаћинства и ценама добара и услуга, као битним одредницама личне потрошње, али нам извесне правилности испољене у овој сфери на нивоу целе Србије могу послужити за доношење релативно поузданих закључака о утицају старосне и образовне структуре становништва југоисточне Србије на структуру и обим личне потрошње становништва у овом делу наше земље.

Проф. др Видоје Стефановић

Универзитет у Нишу, Природноматематички факултет

Др Данијела Здравковић

Универзитет у Нишу, Учитељски факултет у Врању

danijelavranje@gmail.com

ДЕМОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ ОПШТИНЕ НЕГОТИН И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ ТИМОЧКЕ КРАЈИНЕ

Рад је настао из потребе да се прегледно изложи демографске промене у општини Неготин, чији се друштвени развој током XX и почетком XXI века одвијао у изузетним друштвено-економским и историјским условима. Дугорочне демографске промене које карактеришу Тимочку Крајину, довеле су до врло неповољног друштвеног развоја, што је делом условљено драстичним смањењем укупног броја становника крајем XX и почетком XXI века, пражњењем појединих руралних и урбаних подручја, те падом фертилитетног потенцијала целокупног подручја. Аутори, на основу статистичких показатеља Републичког завода за статистику, анализирају демографске карактеристике и демографске проблеме у општини Неготин, са посебним освртом на друштвени развој Тимочке Крајине, уз реалну процену да се одрживост живота и рада на истраживаном подручју може обезбедити једино улагањем у људске ресурсе. Опште је уверење аутора да ако се овакав демографски тренд у општини Неготин настави, последице ће бити оличене у процесима друштвене регресије и биолошког изумирања домицилног становништва. Не смемо изгубити из вида важност предузимања одређених мера и хитност решавања демографских проблема у овом пограничном подручју од стране релевантних институције и земље у целини како би овај погранични појас у источној Србији постао демографски и друштвено виталнији.

Кључне речи: природна кретања, механичка кретања, становништво, домаћинства, Неготин.

Abstract

DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE MUNICIPALITY NEGOTIN AND THE SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REGION TIMOCKA KRAJINA

This paper is a result of the necessity to provide a review of the demographic changes in the municipality Negotin, which experienced a rather interesting social development in extreme social, economic and historical conditions during the 20th and at the beginning of the 21st centuries. Long-lasting demographic changes characterising the region Timocka Krajina have caused a severe decrease in the social development, a result of the severe decrease of the number of inhabitants during the 20th and at the beginning of the 21st centuries, the emigration from some rural and urban areas and the decline in the fertility potential of the entire region. Based on the statistic indicators gathered from the Institute of Statistics in the Republic of Serbia, the authors have analysed the demographic characteristics and problems in the municipality of Negotin with a particular emphasis on the social development in the Timocka Krajina and the real estimate that the maintaining of life and work in the researched area can be secured only by investing in human resources. It is the general conviction of the authors that if this demographic trend continues, the consequences will be characterised in the processes of social regression and biological extinction of the resident population. It goes without saying that relevant institutions and the country in general should apply certain measures to solve the demographic problems in this region urgently so that the entire border area in East Serbia might regain its demographic and social vitality.

Key words: natural movements, mechanical movements, population, households, Negotin.

Градимиr Обрадовић

Јагодина

ДЕМОГРАФСКО-СОЦИОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РАДНЕ СНАГЕ У ПРОЦЕСУ
ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ
СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА МИГРАЦИЈУ СТАНОВНИШТВА ИЗ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Весна Милтојевић

Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду

vmiltojevic@yahoo.com

Ивана Илић Крстић

Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду

ivana_soc@yahoo.com

**ПОЉОПРИВРЕДНА ПРОИЗВОДЊА И ЕКОЛОШКА БЕЗБЕДНОСТ
У ОПШТИНИ ВРАЊЕ²**

У раду се полази од схватања безбедности која крајем прошлог и почетком овог века укључују истраживања не само вишеструких и сложених односа и процеса између држава већ и елемената унутар самих држава, али и између друштва и природе. У том смислу говори се о државној и међународној, али, на пример, и о еколошкој безбедности, која је, по мишљењу аутора, значајна за остваривање безбедности схваћене као стања заштићености животно важних интереса личности, друштва и државе од унутрашњих и спољашњих, антропогених и природних опасности, и представља предуслов остваривања политичке, економске и социјалне стабилности. У даљем тексту указује се на повезаност пољопривредне производње, еколошке безбедности и еколошке свести, јер пољопривредна производња, тачније, пољопривредни произвођачи својом делатношћу, у мањој или већој мери, доприносе еколошкој безбедности и/или је угрожавају. После осврта на демографска кретања и основну делатност Пољанице, брдско-планинског дела на северу општине Врање, у раду се приказују резултати добијени емпиријским истраживањем о степену развијености еколошке свести становништва овог подручја, које се углавном бави пољопривредном производњом.

Кључне речи: безбедност, еколошка безбедност, еколошка свест, пољопривредна производња, Пољаница.

Abstract

**AGRICULTURAL PRODUCTION AND ENVIRONMENTAL SECURITY
IN MUNICIPALITY OF VRANJE**

The starting point in this paper is the belief that was prevailing at the end of last century and the beginning of this century. This belief included not only the research of both multiple and complex relationships and processes between the countries, but also the elements within the countries, society and nature. Therefore, we can talk about national and international, but also environmental security which is, according to various authors, extremely significant for achieving security that is defined as a protection of vital interests of personality, society and the state from internal, external, anthropogenic and natural hazards. This safety is also a prerequisite for achieving political, economic and social stability. In the text to follow, the authors pointed to the connection between agricultural production, environmental security and environmental awareness, since agricultural production, namely farmers' activities, more or less contribute to and / or threaten the

---

²Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

environmental security. After a review on demographic trends and the main activity in Poljanice (a mountainous part of the north of Vranje), the paper presents the results from empirical research on the development of environmental awareness among the population in this area, who are mainly engaged in agriculture.

Keywords: security, environmental security, environmental awareness, agricultural production, Poljanica.

Марко Стојиљковић, студент мастер студија
Универзитет у Београду, Географски факултет, смер туризмологија
m.a.r.k.o.s@hotmail.com

Ана Радовановић, студенткиња мастер студија
Универзитет у Београду, Географски факултет, смер заштита животне средине

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА БАЊА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ (СОКОБАЊА, НИШКА БАЊА, ВРАЊСКА БАЊА)

У овом раду даје се јединствен приказ укупних вредности трију водећих бања у југоисточном делу Србије. Користићи се савременим методама и формулама које су прилагођене овом подручју, истраживање предствља добру основу за развој и унапређење туристичке понуде и промоције Сокобање, Нишке бање и Врањске бање. Укрштањем различитих аспеката вредновања објеката, процеса и појава које су везане за ове бање даје се потпунији и веродостојнији приказ реалног стања и позиционирања бања на туристичком тржишту. Било који облик развоја туризма, поготово на овом простору, без претходног утемељења вредности на којима почива, био би неадекватан. Давање комплексне оцене овим бањама биће омогућено вредновањем свих чиниоца који имају непосредну и посредну улогу у туристичком активизирању бања. Уважавањем природних ресурса, антропогених ресурса, техничко-материјалних објеката, као и генералне инфраструктуре добија се квалитетан оквир за будући развој.

Кључне речи туризам, Сокобања, Нишка бања, Врањска бања, валоризација, оцењивање, ресурси.

Др Срђан Белиј
Завод за заштиту природе Србије, Београд
srdjan.belij@zzps.rs

Јелена Белиј, студент туризмологије
Универзитет у Београду, Географски факултет

Тијана Барбуловић, студент туризмологије
Универзитет у Београду, Географски факултет

ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ КАО ОСНОВА ЗА РАЗВОЈ ЕКОТУРИЗМА

Периферни географски положај и висок степен маргинализације југоисточне Србије не пружају ружичасту перспективу привредног развоја овог краја. Лоша инфраструктура, запуштена и напуштена села, одсуство смештајних капацитета и кадрова указују на лошу материјалну базу за развој туризма. Међутим, природа је подарила југоисточној Србији обиље природних потенцијала који могу да послуже као добра основа за развој и пољопривреде и туризма. Велики број термоминералних извора и са њима повезаних Бања, атрактивне планине и бројни кањони, клисуре и пећине, као и велики број заштићених природних добара отварају могућност за планирање руралног и еколошког туризма са

бројним облицима активног одмора (трекинг, планинарење, алпинизам, кањонинг, сакупљање лековитог биља и шумских плодова...).

Компаративном анализом туристичких потенцијала заштићених природних добара на једној страни и смештајних капацитета на другој страни, сагледавају се могућности за развој еколошког туризма у југоисточној Србији.

Мирослав Срећковић, студент
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
sreckovic.miroslav@yahoo.com

СОЦИЈАЛНО-ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ ГОЛЕМЕ ЊИВЕ

Село Голема Њива смештено је на обронцима Бабичке Горе, која припада Јабланичком округу. Од општинског средишта Лесковца удаљено је 14,5 км. Некада, је имало већи број становника, међутим, данас статистика показује да у селу има укупно 116 станова и 67 становника, просечне старости од 57,9 година (према попису из 2002. године). У Големој Њиви је присутан тренд опадања броја становника. То је крај у коме се људи првенствено баве пољопривредним делатностима и сточарством. Село је познато по производњи малина, па мештани села највећи део новчаних прихода добијају управо од поменуте делатности. Истраживање које је у селу спроведено, показало је да становници Големе Њиве, у великом броју случајева остају без својих зарада, на неки начин су експлоатисани од своје родбине, која их посећује и узима им приходе онда када мештани села за своје пољопривредне производе добијају новчане приходе.

У овом раду посебно су сагледавана следећа питања: настанак и географски положај села, анализа кретања становништва, материјални и просторни изглед села, а начињен је и кратки осврт на сеоске обичаје и веровања, док је посебна пажња посвећена начину привређивања сељака.

Кључне речи: Бабичка гора, село Голема Њива, опадање броја становника, пољопривредна производња, експлоатација становника.